

Oud-premier Dries van Agt tijdens een demonstratie ten gunste van de Palestijnen (2012).

Hoe toplieden een nieuw zintuig ontwikkelen

EEN CRISIS IS GOUD WAARD

Dries van Agt zag na zijn premierschap het licht. Hij werd pleitbezorger voor de Palestijnen. Unilevertopman Paul Polman maakte een terreuraanslag mee. Hij ontpopte zich daarna als wereldverbeteraar. Toplieden in de politiek, economie en wetenschap krijgen na hun bekering een andere kijk op zichzelf en op de wereld om hen heen.

Tekst: Jurgen Tiekstra
Beeld: ANP Foto

Het was in de zomer van 2002 dat de staat Israël een kilometerslange muur begon te bouwen, uit angst voor Palestijnse aanslagen. De betonnen barrière werd voor een belangrijk deel aangelegd op de Westelijke Jordaanoever, in het Palestijnse gebied dat Israël sinds de Zesdaagse Oorlog van 1967 bezet houdt. Een stad als Bethlehem wordt sindsdien doorklieft.

Drie jaar na het begin van de bouw bezocht oud-premier Dries van Agt de Westelijke Jordaanoever, in zijn nieuwe rol als felle pleitbezorger van de Palestijnse zaak. Over zijn partijgenoten van het CDA merkte hij op dat ze “als fossielen (zitten) opgesloten in het gesteente van hun vooroordelen”. Want ook al wees hij inmiddels al zes jaar op de in zijn ogen schandelijke wijze waarop Israël de bezette gebieden koloniseert en de Palestijnen het leven zuur maakt,

toch bleef hij een roepende in de woestijn. Het is een mooie formulering: als een fossiel opgesloten in het gesteente van de eigen vooroordelen. Maar hoe had Dries van Agt dan zichzelf daar uit bevrijd? Hoe was hij de bekeerling geworden die zich met renegatenijver was gaan inzetten voor de Palestijnen? Naar eigen zeggen was ook hij “bevooroordeeld jegens Israël” geweest, als premier en minister in de jaren zeventig en tachtig. Hij herinnert zich de Israëlische in-

vasie in Zuid-Libanon in 1982, toen er door milities van Libanese falangisten bloedbaden werden aangericht in de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila. Het Israëlische leger deed toen niks om de tragedie te voorkomen. “Boze vragen hierover in het parlement heb ik in een gedempte toonzetting beantwoord”, beschrijft hij in zijn boek *Een schreeuw om recht* uit 2009. “Ik hield het Israëlische wangedrag toen en daar nog voor een kwalijk incident.”

Hij schrijft ook: “Zeker is het dat ik in de jaren van weleer geen zintuig had voor Israëlisch wangedrag.” Dat zintuig heeft hij nu wel.

Wereldverbeteraar

Het is 26 november 2008 als Paul Polman aanwezig is bij een afscheidsfeest in het Taj Mahal Palace Hotel in de Indiase stad Mumbai. Polman is de kersverse ceo van Unilever, de multinational die met 170.000 werknemers in 180 landen actief is, waar het z'n shampoos, voedingsmiddelen en schoonmaakproducten slijt. In een zaal van het vijfsterrenhotel wordt afscheid

In een moment van diepe angst overweegt Unilever-ceo Paul Polman waartoe een mens op aarde is: om het goede te doen

genomen van Polmans voorganger, een Fransman.

Als het feest gaande is, klinken er schoten. Het hotel blijkt opeens het mikpunt te zijn van een aanslag door militanten van de islamitische terreurbeweging Lashkar-e-Taiba. Personeel sluit de deuren van de zaal, dooft de lichten, iedereen werpt zich op de grond. Urenlang en in grote onzekerheid moet de top van Unilever zich verschuilen. In een hoek van de zaal doen ze hun behoefte, een fles whisky wordt gedeeld om de zenuwen te kunnen bedwingen. In

dat moment van diepe angst overweegt Polman waartoe een mens op aarde is: om het goede te doen. Hij besluit dat hij zich als ceo van Unilever wil gaan inzetten voor armoedebestrijding.

Ook Polman had een nieuw zintuig gekregen. Dat lijkt de kern te zijn van het bekringsverhaal: iemand die tot inkeer komt, heeft een nieuwe blik ontwikkeld. Je krijgt een andere kijk op jezelf en op de wereld om je heen. In de psychologie spreekt men van de Gestalt Switch: in hetzelfde beeld kan iemand meerdere dingen zien. Eerst ziet iemand het één, daarna het andere. Het rare daarbij is: als je blik eenmaal veranderd is, dan is dat voorgoed. Je kunt de wereld niet meer zien zoals je hem vroeger altijd zag.

Neem Paul Polman. In het begin van zijn carrière bracht hij Pampers aan de man in Frankrijk, als marketingman van het bedrijf Procter & Gamble. Toen zal hij daar voldoening uit hebben gehaald. Maar twintig jaar later is dat voor hem een schrale bezigheid. Polman is veranderd in een wereldverbeteraar, die als gloednieuwe ceo besluit dat

Ceo Paul Polman (links) tijdens een ceremonie bij het Global Foods Innovation Centre van Unilever in Wageningen (2018).

Unilever zich niet langer mag richten op kortademige aandeelhouderswaarde. Hij laat zich afrekenen op nieuwe mijlpalen: het halveren van de CO₂-uitstoot van zijn bedrijf, het halveren van de afvalberg, de totale verduurzaming van de inkoop van producten, het helpen van een half miljard mensen aan betaalbaar en veilig drinkwater.

Polman had met doodsangst op de hotelvloer in Mumbai gelegen. Zo'n persoonlijke crisis kan als geen ander iemands perceptie van de wereld veranderen. Een crisis is goud waard. Oók als die niet persoonlijk is. Twee maanden eerder was de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers failliet gegaan, wat gezien wordt als het begin van de grote economische crisis van 2008. Ook daar trok Polman een les uit, namelijk dat het bedrijfsleven op een doodlopende weg

zat. "Het kortetermijndenken van aandeelhouders heeft geleid tot een verslaving aan kunstmatige winsten, vergelijkbaar met een junkie verslaafd aan heroïne of een bankier verslaafd aan cocaïne", zegt hij in het boek *Het grote gevecht* dat Jeroen Smit over Unilever schreef. Het bedrijfsleven moest weer goed gaan doen.

Landbouwcrisis

Precies zo'n versmelting van een persoonlijke en een systeemcrisis maakte ook Sicco Mansholt (1908-1995) mee, veertig jaar eerder. Mansholt was na de Tweede Wereldoorlog de Nederlandse minister van Landbouw geweest en daarna de Eurocommissaris voor landbouwbeleid geworden in de toen pas uit slechts zes landen bestaande Europese Economische Gemeenschap. De tien miljoen boeren binnen de EEG kregen garantieprijzen voor het voedsel dat

ze produceerden, waardoor er graanoverschotten, boterbergen en melkplassen ontstonden die tegen ramsjprijzen op de wereldmarkt werden gebracht. Mansholt zag dat dit wanhoop opleverde onder de boeren in de ontwikkelingslanden. Er moest wat veranderen. Hij maakte plannen om de garantieprijzen te verlagen en wilde dat in de komende jaren vijf miljoen boeren zouden verdwijnen, met name de kleine familiebedrijven.

De protesten die volgden waren fel. In maart 1971 vond in Brussel zelfs een boerenveldslag plaats. Tienduizenden wilden Mansholt aan de hoogste boom opknopen. Een Franse boer overleed door een vlak bij zijn hoofd ontploffende traangasgranaat. Etalages gingen aan diggelen, straatstenen werden uit het trottoir getrokken en auto's en trams stonden in brand. In de nasleep van de opstand leed Mansholt aan bloed-

'Papa, jij bent toch Jesse Klaver?'

Iemand die zich bekeert, heeft om een of andere reden een andere blik gekregen op zichzelf en op de wereld om zich heen. Een klein voorbeeld daarvan toonde GroenLinks-fractievoorzitter Jesse Klaver, toen hij tijdens de Algemene Beschouwingen van september 2019 vertelde dat zijn zoontje hem had gevraagd: "Papa, jij bent toch Jesse Klaver?"

Door die kinderlijke vraag kon hij ineens de gapende kier zien tussen hemzelf als mens en hemzelf als beroeps politicus. Daardoor werd het hem duidelijk dat hij als politicus een rol speelt en dat hij het gevaar loopt om zichzelf in die rol te verliezen. Ineens kon hij zien dat hij als politicus soms aan 'scorebordpolitiek' doet: politiek bedrijven uit ijdelheid.

Hij besloot daarom twee derde van de door zijn partij aangevraagde debatten te schrappen, omdat die debatten vooral bedoeld zijn om de eerste spreker te zijn over een bepaald onderwerp en daardoor op te vallen. Zijn tweede besluit was om als oppositiepoliticus geen misbruik te maken van

Jesse Klaver (GroenLinks): minder scorebordpolitiek.

het feit dat het kabinet zijn meerderheid in de Eerste Kamer was kwijtgeraakt. Hij had daardoor de mogelijkheid om te dreigen tegen alle begrotingen te stemmen. Maar dan zou de politiek worden gereduceerd tot een wedstrijd tussen coalitie en oppositie, waardoor de inhoud het slachtoffer werd.

Zo veranderde zijn eigen blik door de blik van zijn zoontje. Alhoewel, sommigen twijfelen of ze Klaver op zijn woord moeten geloven. Het is een braaf verhaal, maar sprak Klaver tijdens de Algemene Beschouwingen als mens of toch stiekem nog als beroeps politicus? Is zijn bekering echt?

neuzen door een te hoge bloeddruk en trok hij zich terug in zijn buitenhuis op Sardinië. Daar brak een periode van contemplatie aan. Hij moest alles opnieuw bezien. Mansholt was altijd voorstander geweest van schaalvergroting in de landbouw, maar nu kreeg hij oog voor de schaduwzijden. Dat gebeurde onder invloed van een groep wetenschappers die zich de Club van Rome noemde, waarover in 1971 de eerste krantenberichten verschenen. Met behulp van computermodellen deden deze onderzoekers onrustbarende voorspellingen over het opraken van de grondstoffen, de toenemende milieuvervuiling en de wildgroei van de wereldbevolking. Op die uitdagingen had het kapitalisme geen antwoord, concludeerde Mansholt die zomer. Hij stelde voor het gebruik van kunstmest aan regels te binden, de bevolkingsgroei af te remmen, het gebruik van pesticiden te begrenzen, een kringlooeconomie te ontwerpen en minder te consumeren. Trouwens, niet al het pessimisme van Mansholt werd bewaarheid. In de jaren tachtig verwachtte hij dat er binnen tien of twintig jaar een oorlog om voedsel en grondstoffen zou uitbreken. Hij dacht dat in het jaar 2000 het aantal mensen met honger verdubbeld zou zijn. Bovendien zou de wereld niet meer dan vier miljard mensen aankunnen. Die onheilstijdingen kwamen niet uit.

Leo Szilárd, vader van de atoombom, keerde zich later tegen zijn uitvinding.

Atoombom

Niet altijd heeft een bekering een crisis nodig. Soms is verbeeldingskracht voldoende. De Hongaarse natuurwetenschapper Leo Szilárd wordt de vader van de atoombom genoemd. Met onderzoek dat hij in de jaren dertig deed, droeg hij bij aan de inzichten in atoomenergie. Als eerste wetenschapper beschreef hij een kettingreactie in een atoom. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog ontvluchtte hij Europa en vestigde hij zich in de Verenigde Staten. Daar hoorde hij van zijn Deense collega Niels Bohr dat Duitse wetenschappers erin waren geslaagd om uraniumatomen te splijten. Dat kon betekenen dat nazi-Duitsland de eerste atoombom zou ontwikkelen.

Door die vrees bevangen schreef Leo Szilárd een brief aan de Amerikaanse president Roosevelt, die hij mede liet ondertekenen door de toen veel bekendere natuurwetenschapper Albert Einstein. De brief riep Roosevelt op om zo snel mogelijk zelf een atoombom te produceren. Daar stemde de president mee in en hij zette in het grootste geheim het Manhattan Project op, dat in 1945 inderdaad in de eerste atoombom resulteerde.

Maar Leo Szilárd, evenals Einstein, was beginnen te twijfelen. Hij stond bekend om zijn grote creativiteit als wetenschapper, hij was iemand die lange tijd in bad kon liggen en zijn verbeelding de vrije loop kon laten gaan. Nu Duitsland aan de verliezende hand was en nog steeds geen eigen atoombom had, verdween voor hem de urgentie van het Manhattan Project. Hij schreef een memorandum aan Roosevelt, waarin hij waarschuwde voor wat hij al voor zijn ogen zag gebeuren: als de Verenigde Staten een atoombom zouden hebben, zou de Sovjet-Unie een even vernietigend wapen willen hebben en raakte de wereldorde gevangen in een nucleaire wapenwedloop. Szilárd riep op om de atoombom niet op Japan af te werpen, of dan in elk geval niet op bewoond gebied. Hij adviseerde de nieuwe Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken om de nucleaire energie onder internationaal toezicht te plaatsen, in overleg met de Sovjet-Unie. Maar die minister keek met andere ogen naar de atoombom: hij zag het wapen niet als een bedreiging voor de toekomst, maar als een kans om de Sovjet-Unie te intimideren.

Sicco Mansholt: landbouwhervormer werd groene pleitbezorger.

Niet de minister, maar Szilárd was de man met de grote verbeeldingskracht. Hij zag waar de weg naar toe zou lopen waarop de Verenigde Staten zich begaven. Daarom bekeerde hij zich: de atoombom moest verdwijnen.

Pelgrimage

Maar hoe was Dries van Agt nou uit zijn gesteente gekomen? Dat kwam doordat hij in 1999 een pelgrimage maakte naar wat hij het Heilig Land noemt. Hij was inmiddels gepensioneerd en kon dus vrij denken. De bedevaart werd georganiseerd door de katholieke Ridderorde van het Heilig Graf van Jeruzalem en bracht Van Agt onder andere naar Bethlehem, waar hij zag wat de bezetting van de Palestijnse gebieden in de praktijk betekent. Op dat moment begonnen de christelijke waarden waarmee hij als kind was opgevoed hem opnieuw te doorgloeien. Als gelovige had hij zich altijd met het land verbonden gevoeld, maar kon hij het tegelijkertijd niet verdragen dat de Israëliëse politiek met bijbelse noties werd verdedigd. “Menigeen in ons land en daarbuiten merkt de vestiging en uitbreiding van de staat Israël aan als de tenuitvoerlegging van de beloften van Jahweh”, schreef Van Agt. Dat deed hem pijn: “Daardoor wordt God te schande gemaakt.” Vanaf dat moment kon Van Agt niet meer met oude ogen naar het conflict in het Midden-Oosten kijken. Zijn blik was voorgoed veranderd. ●